

HANNU SALMI

TUNTEIDEN
PALO



TURKU
LIEKEISSÄ
1827



Helsingissä Kustannusosakeyhtiö Otava

Copyright © Hannu Salmi ja Kustannusosakeyhtiö Otava 2022

ISBN 978-951-1-44586-9

OTAVA
KIRJAPAINO

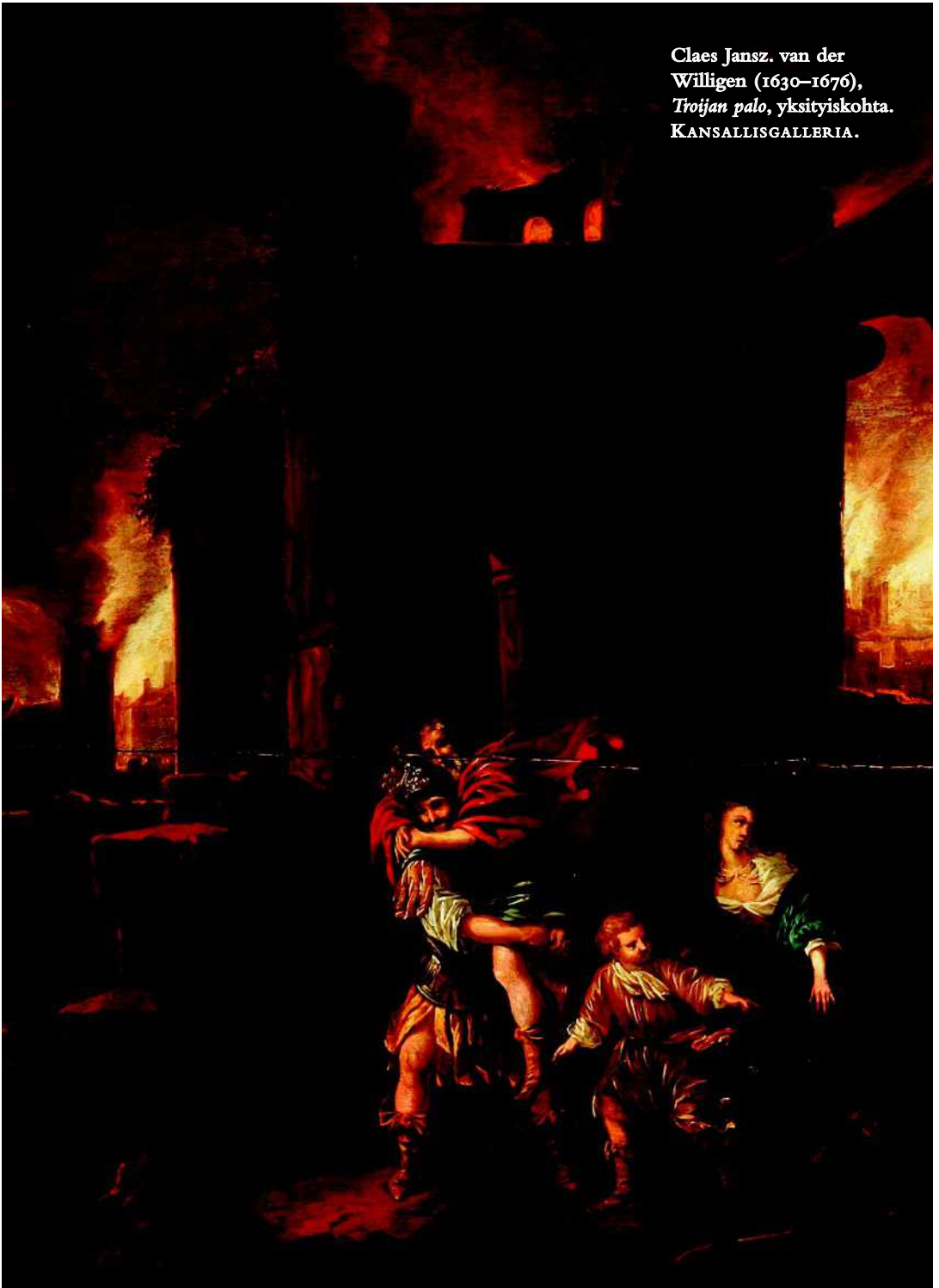
Keuruu 2022



SISÄLLYS

Prologi – Matkan alku	7
1. Porvarillinen hämärä	15
2. Tulimyrsky	35
3. Rauniokaupunki	67
4. Syyllisten jäljillä	93
5. Epävarmuus ja tieto	115
6. Menetys ja myötätunto	135
7. Muiston pysyvyys	153
Epilogi – Myrskyn jälkeen	187
Turun palo laulu	194
Kiitokset	196
Viitteet	198
Lähteet	226
Henkilöhakemisto	236

Claes Jansz. van der
Willigen (1630–1676),
Troijan palo, yksityiskohta.
KANSALLISGALLERIA.



PROLOGI – MATKAN ALKU

Näin lapsena unta, että kotikaupunkini Turku oli tullessa. Olimme paenneet niin nopeasti kuin pystyimme. Öinen pilvipeitto loisti verenkarvaisena, ja kaukaiset liekit näyttivät nuolevan taivaan lakea. Tulipatsaat heittivät tuhkaa tuulen kuljetettavaksi, ja vaikka hetki sitten uhka oli jo tuntunut jäävän taakse, roihun ahneus ei asettunut. Pakenimme taaksemme katsomatta. Puhuri sinkosi peräämme hiiltuneitä paperinriekaleita, joita liekit olivat repäisseet Turun Akatemian kirjaston niteistä, ja sihiseviä kekäleitä, jotka olivat palon voimasta irronneet turkulaiskotien piirongeista, ovenkarmeista ja ikkunoiden kamanoista. Kun heräsin, mieleeni oli iskostunut kuva punaisena loimuavasta taivaanrannasta. Liekit muistuttivat Danten *Helvetistä* tai raamatullisesta maalauksesta, jossa taivaasta sataa ”tulta ja tulikiveä”.

Lapsena mielikuvitustani ruokki koulukirja *Vanhaa ja uutta Turkua*, joka jaettiin kansakoulun ensimmäisen luokan oppilaille kotiseutuoppaaksi. Kun sain opuksen kouraan Turussa Kärämäen kansakoulussa syksyllä 1968, olin seitsenvuotias. Turun palosta oli kulunut 141 vuotta, eikä kukaan voinut sitä enää henkilökohtaisesti muistaa. Mustavalkoisessa teoksessa oli aukeama, jolla kuvattiin eloisasti ja mielikuvitusta kutkuttavasti palon syttymistä illalla 4. syyskuuta 1827. Tekstin vieressä oli yksin-

kertainen piirroskuva, jossa palomiehet rientävät ruiskua vetäen kohti liekkejä sammutusluudat tanassa. Tulimeri on jo ylittämässä Aurajoen ja ulottamassa polttavan otteensa kaupungin arvorakennuksiin, kohta myös tuomiokirkkoon. Suuronnettomuuden vaikutuksia tai seurauksia ei kirjassa pohdiskeltu, mutta lapsen mieleen jäivät kauhun hetket, tulen pidätelevät voima ja palomiesten epätoivo, kun he oivalsivat, ettei mitään ollut tehtävissä. Tekstin viimeinen virke vaivasi mieltä pitkään: ”Rau-
nioissa tuli kyti viikkokausia.” Tuntuu ymmärrettävältä, että palo jäi kyte-
mään myös koululaisen mieleen.

Paljon myöhemmin minulle selvisi onnettomuuden järkyttävä laajuus. Turun palo oli Suomen historian taitekohta. Se tuhosi kaupungin lähes täydellisesti, kolme neljäsosaa rakennuskannasta, ja jätti 11 000 ihmistä vaille kotia. Kaupungissa asui palon kynnyksellä 14 000 asukasta, joten katastrofi kosketti kaikkia, eikä kukaan voinut siltä välttyä. Kun ryhdyin tutkimaan Turun paloa 2000-luvun alussa, minulle valkeni seikka, jota suomalaiset tuskin tiedostivat vuonna 1827 ja joka oli jäänyt myös historiankirjoituksen katveeseen: Turun palosta kerrottiin Euroopan rajojen ulkopuolella, kaukaisessa Australiassa saakka. Siitä tuli maailmanlaajuisesti huomioitu mediatapahtuma, joka herätti sanomalehtien luki-
joissa myötätuntoa valtamertenkin takana.

Onnettomuuden tunnevaikutukset kouraisivat syvältä. Henkilökoh-
taisten menetysten lisäksi aikalaisia kirpasi kulttuuriperinnön joutumi-
nen liekkien uhriksi. Onnettomuuden kokeneet olivat lamaantuneita. Venäläinen kirjailija Nikolai Vasiljevitš Putjata, kenraalikuvernööri Arseni Zakrevskin adjutantti, saapui Turkuun verekseltään onnettomuuden jäl-
keen. Hän kohtasi kaupungin, joka oli kuin hautausmaa. Myöhemmin samana vuonna hän kirjoitti *Moskovski vestnik* -lehdelle: ”Onnettomat asukkaat vaeltelivat laumoittain näiden tuhon jälkien keskellä, ja näytti kuin he hämmästyneinä olisivat etsineet asumuksia, joissa olivat nauttineet rauhaisasta ja tyytyväisestä elämästään.”¹ Elämän kulku oli kokenut rajun käänte-
en. Menneisyyden muisto oli piinaava, sillä kadonnut ”rauhallinen ja tyytyväinen elämä” oli vielä lähellä mutta samalla iäksi poissa.

Turun palo oli taitekohta niin yksilölle kuin yhteisöllekin. Katastrofi osuu ajankohtaan, jolloin Eurooppa eli vanhan ja uuden rajalla. Ranskan suuri vallankumous 1789 oli järjestyttännyt yhteiskuntajärjestyksen perusteita, ja sen mainingit tuntuivat Pohjolassa asti. Ranskalaisille vallankumous merkitsi katkosta, jonka tuolle puolen oli jäänyt kuningasvalta. Monien mielestä sinne olivat jääneet myös perinteet, uskonnon kunnioitus ja yhteiskunnallinen järjestys. Muutos synnytti surumielisen, alakuloisen kuvan historian kulusta, varsinkin kun vallankumous – Georg Büchnerin tunnettuihin sanoihin viitaten – söi omat lapsensa. Vapauden, veljeyden ja tasa-arvon huumaa seurasi ennennäkemätön terrori.²

Ranskan vallankumouksen vaikutukset ulottuivat kaikkialle Eurooppaan.³ Vallankumouksen jälkeiseen kansainväliseen politiikkaan kytkeytyi myös Ruotsin ja Venäjän välinen sota 1808–1809. Sen seurauksena Suomi siirtyi osaksi Venäjän imperiumia. Turku oli ollut Ruotsin valtakunnan keskeisiä kaupunkeja, mutta nyt sen asema joutui uuteen valoon. Turun Akatemia muuttui Keisarilliseksi Turun yliopistoksi, mutta vanha nimitys Turun Akatemia jäi elämään ja muistuttamaan Ruotsin vallan ajasta. Vuonna 1812 Suomen suuriruhtinaskunnan pääkaupungiksi nimettiin Helsinki, joka oli lähempänä Pietaria. Maahan oli perustettu vuonna 1809 hallituskonselji, joka vuodesta 1816 tuli tunnetuksi nimellä Keisarillisen Suomen senaatti. Tämä maan tärkein virasto muutti Helsinkiin syksyllä 1819, mikä sinetöi vallan siirtymisen. Turku jäi uskonnolliseksi ja akateemiseksi keskuksesi, ja voi vain kuvitella, millaiset tuntemukset kaupunkilaisilla oli vuonna 1827, savuavien raunioiden keskellä, kun niin tuomiokirkko kuin akatemiakin olivat pahoin tuhoutuneet. Kun Nikolai Vasiljevits havaitsi kaupunkilaisten vaeltavan ”laumoittain” raunioiden keskellä, paikallisten mieliin oli varmasti hiipinyt synkkyys historian traagisesta kulusta.

Vuonna 1827 ei tunnettu sellaista ihmistieteiden haaraa, jota myöhemmin kutsuttiin katastrofipsykologiaksi. Onnettomuuden jälkeen liekit kytivät raunioissa, mutta selvää on, että ne jäivät kipinöimään myös eloonjääneiden mielessä. Ehkä uhrit tunsivat yleistä haluttomuutta ja

mielialan vaihtelua tai heräsivät yöllä outoihin uniin. Vasta 1880-luvulla yleistyi käsitys siitä, että onnettomuus vaikutti ruumiin ohella mieleen.⁴

Olen tässä kirjassa halunnut lähestyä Turun paloa tunteiden näkökulmasta, ihmisten historiana, ja kuvata tapahtumien rinnalla kauhun hetkiä, alakulon tunteita, syällisyyttä, ahneutta, surua ja myötätuntoa. Millaisia olivat palon syttymistä edeltävät hetket, millaista katastrofin aiheuttama sekasorto tulimyrskyn riepottelemassa kaupungissa ja millaista ankea herääminen raunioiden keskellä? Olen halunnut nähdä onnettomuuden tunnevaikutuksen Turkua laajemmalla alueella ja tutkinut palon leviämistä uutisena ympäri Eurooppaa ja yli valtamerten. Onnettomuus vaikutti myös niihin lukijoihin, jotka sanomalehden ääressä samastuivat uhrien kovaan kohtaloon. Kansainvälinen myötätunto synnytti auttamisen halun, ja hätää kärsivät saivat tukea lähestyvän talven keskellä.

Näiden tunteiden tavoittaminen historiallisista lähteistä on merkinnyt minulle matkaa ajassa. Vaellus on ollut pitkä, eikä se olisi ollut mahdollista asettumatta aiempien sukupolvien harteille. Svante Dahlström pohti Turun palon syttymisen syitä jo vuonna 1910 ilmestyneessä kirjoituksessa ”Huru uppstod Åbo brand?” (Miten Turun palo sai alkunsa?).⁵ Hänen pääteoksensa oli vuonna 1929 julkaistu laaja väitöskirja *Åbo brand 1827*.⁶ Se oli urauurtava, seikkaperäinen selvitys mutta painottui rakennushistoriaan ja kiinnitti vain vähän huomiota siihen, miten aikalaiset näkivät ja kokivat kaupunkinsa tuhon. Kokonaiskuvan rakentajana teos on ollut, ja on yhä, olennainen. Dahlströmin tutkimuksia jatkoivat Turun kaupungin historiaa kirjoittanut Oscar Nikula ja varsinkin Toivo T. Rinne, joka esiteli tuloksiaan sekä artikkeleissaan että esitelmissään.⁷ Oma teokseni ei olisi ollut mahdollinen ilman näiden tutkijoiden työtä. Yhtä tärkeitä ovat olleet viime vuosien uudet näkökulmat paloa edeltävään Turkuun, esimerkiksi Topi Artukan, Heli Rantalan, Jukka Sarjalan ja Panu Savolaisen tutkimukset, jotka kuvaavat, millaisessa kaupungissa turkulaiset elivät, millaista elämää he viettivät ja millaiset aatteet heidän ajatteluaan ohjasivat.⁸ Savolaisen tutkimukset ovat olleet lähtökohtana 3D-mallinnuksessa, joka havainnollistaa erinomaisesti sen, miten erilainen tuhoutunut



Gustaf Wilhelm Finnberg: *Perhekuva*, taustalla Turun tuomiokirkko paloa edeltäneessä asussaan, 1827. KANSALLISGALLERIA.

kaupunki oli myöhempään verrattuna.⁹ Turun museokeskus on julkaissut Turun palosta kertovan 3D-malliin perustuvan videon, joka kuvaa palon kulkua Aninkaistenmäeltä kohti Aurajokea.¹⁰

Matkallani menneisyyden ihmisten kokemusmaailmaan olen käyttänyt lähdeaineistona kirjeitä, päiväkirjoja ja muistelmia, karttoja ja kuvia, arkkiveisuja ja runoja sekä myös fiktiivisiä kertomuksia silloin, kun olen tulkinnut niiden välittävän tietoa menneisyydestä. Olen seurannut palon kokeneiden henkilöiden vaiheita rippikirjojen ja henkikirjojen avulla ja yrittänyt ymmärtää, miten he sijoittuivat tuhoutuvaan kaupunkiin tai missä he liikkuvat palon aikana ja sen jälkeen. Olen tukeutunut myös sanoma- ja aikakauslehtiin, joissa kerrottiin palon kulusta ja sen vaikutuksista. Kotimaisten lehtien lisäksi tietoa välittivät kansainväliset julkaisut, niin Euroopassa kuin muilla mantereilla.

Tunteiden palo seuraa muutamia avainhenkilöitä ja heidän vaiheitaan, eri painotuksin eri luvuissa. Palon syttymispaikalla elivät Christina Elisabet Hellman ja hänen piikansa Maria Iisakintytär Vass, paloa tarkkailivat katedraalikoulun oppilas Adolf Moberg ja lääkäri Immanuel Ilmoni. Tarinani muita henkilöitä ovat tähtitieteilijä F. W. A. Argelander, aviopari Emilia ja Johan Jacob Julin, ruukinpatruuna ja myöhempi turkulainen kulttuuripersoonan Nils Henrik Pinello, luonnontieteilijä Carl Reinhold Sahlberg, tuleva kirjailija Fredrika Tengström sekä toimittaja, historioitsija ja kirjailija Zachris Topelius. Lukija saa tutustua moniin muihinkin hahmoihin matkalla, joka johdattaa palon keskelle ja sen kivuliaisiin jälkitunnelmiin. Kaikki henkilöt eivät esiinny jokaisessa luvussa, sillä lähdeaineisto määrittelee, mitä heidän toimistaan ja tunteistaan voidaan tietää. He tuovat paloon oman näkökulmansa sitä mukaa kuin kirja etenee.

Tunteiden palo koostuu seitsemästä luvusta. Ensimmäinen kuvaa palon syttymispäivää 4. syyskuuta ja varsinkin kohtalokasta iltaa, jolloin kaikki alkoi. Toinen luku syöksyy keskelle tulimyrskyä, joka muuttaa kaupungin tuhkaksi. Sammutusyritykset osoittautuvat tehottomiksi, eikä mikään estä tulen voimaa. Kolmannessa luvussa kuvataan raunioitunutta kaupunkia ja surumielistä alakuloa ennennäkemättömän hävityksen keskellä. Olen

pyrkinyt kirjoittamaan nämä ensimmäiset luvut tavalla, joka kuljettaisi lukijan vuoden 1827 Turkuun, ja seurannut tarkasti lähdeaineiston antamia tietoja.

Turun paloa ei voisi käsitellä pohtimatta onnettomuuden syitä. Neljännessä luvussa kuvataan keskustelua syyllisyydestä, erityisesti oikeudenkäyntiaineiston pohjalta. Miten onnettomuus sai alkunsa ja kuka oli siihen syypää? Kirjan seuraavat luvut tarkastelevat epävarmuutta ja tiedonkulkua, menetyksen kokemusta ja myötätuntoa hädän hetkellä. Viimeinen, seitsemäs luku pohtii palon muistoa, joka elää yhä.

Kirjaa kirjoittaessani olen kiintynyt sen päähenkilöihin, matkakumppaneihini. Epilogissa olen halunnut kertoa, mitä heille tapahtui Turun palon jälkeen. Onnettomuuden todistajiin lukeutui 14-vuotias Adolf Moberg, joka menehtyi vasta 68 vuotta onnettomuuden jälkeen. Hän ehti nähdä kovin erilaisen maailman kuin se, jota hän oli katedraalikoulun oppilaana tarkkaillut. Vuonna 1827 hän ei voinut aavistaa joutuvansa kaukaisessa tulevaisuudessa matkaoppaaksi menneisyyden maailmaan. Uskon, että hän olisi toivottanut matkailijat tervetulleiksi. Tarina voi alkaa.

Carl Ludvig Engel:
Näkymä Suurtorilta
Ison Kirkkokadun
päähän, kohti
tuomiokirkkoa, 1814.
KANSALLISKIRJASTO.



1. PORVARILLINEN HÄMÄRÄ

Kuu oli nousemassa Turun ylle lähes täytenä, komeana mutta kelmeänä. Kun ilta alkoi hämärtää, vieno luodetuuli kahisutti puiden lehtiä. Syksyistä koleutta oli jo ilmassa. Päivällä lämpötila oli kohonnut yli kymmenen asteen, mutta illasta tulisi viileä. Kun tuomio-kirkon kello oli tiistai-iltana 4. syyskuuta 1827 lyömässä yhdeksää, yksi jos toinenkin turkulainen sammutti talikynttilänsä ja valmistautui laskeutumaan rauhallisena levolle, paitsi ne kaupunkilaiset, joiden sielun täysikuu teki levottomaksi.¹¹

Kuutamo ei estänyt tähtitieteilijä F. W. A. Argelanderia asettumasta tutulle havaintopaikalleen Vartiovuoren observatorioon, joka oli valmistunut kahdeksan vuotta aikaisemmin. Turun Akatemian tähtitorni oli nyt kaupungin keskeinen maamerkki. Sieltä saattoi havainnoida paitsi maailman-kaikkeutta myös kaupunkia, joka levittäytyi Aurajoen molemmin puolin.

Argelander oli muuttanut perheineen observatorion tiloihin edellisenä vuonna ollakseen valmiina kartoittamaan tähtitaivasta, ilta toisensa perään.¹² Itä-Preussissa vuonna 1799 syntynyt Argelander oli tullut Turkuun observaattoriksi vuonna 1823 nuorena tohtorina. Hän mittasi järjestelmällisesti tähtien sijainteja ja vertasi tuloksia aiempien tutkijoiden



Turku 1820-luvun alussa. Erik Wilhelm le Moinen kuvan pohjalta painanut Carl Müller, 1820–1823. MUSEOVIRASTO.

havaintoihin. Hänen useita vuosia jatkuneet mittauksensa osoittivat, mihin suuntaan aurinkokunta avaruudessa liikkui suhteessa muihin tähtiin.¹³ Tiistai-iltana 4. syyskuuta Argelander istui korkealla havaintopaikallaan seuraamassa illan hämärtymistä.

Takana oli viikon toinen työpäivä, mutta kaupungin vilinä ei vielä ollut kiihtynyt sellaiseksi kuin yleensä syksyisin. Turun Akatemian opiskelijat olivat kesätauolla ja pääosin poissa kaupungista. Sunnuntaita 2. syyskuuta oli vietetty kuten pyhäpäivää yleensä. Oli ollut kahdestoista sunnuntai Pyhän Kolminaisuuden päivän jälkeen, ja Turun tuomiokirkossa oli pidetty kaksi suomen- ja kaksi ruotsinkielistä jumalanpalvelusta. Suomenkielisen iltapalveluksen toimitti kappalainen Matthias Jernvall.¹⁴

Viikonloppuna kaupungin parempi väki sai huvituksia, sillä lauantaina liivinmaalaistaustainen näyttelijä ja teatterimanageri Johann Arnold Schultz järjesti vierailunäytäntönä Heinrich von Kleistin ritaridraaman *Das Käthchen von Heilbronn oder Die Feuerprobe* (Heilbronnin Kätchen, eli Tulikoe). Se esitettiin koko viisinäytöksisessä laajuudessaan.¹⁵ Näytelmän nimi viittasi tulikokeeseen, viattomuuden testaamiseen oikeudenkäynnissä. Jos pystyi kävelemään tulisilla hiilillä, pitämään käsissään hehkuvaa rautaa tai pukemaan ylleen kuumalla vahalla kastetun paidan, oli Jumalan silmien edessä viaton.¹⁶

Kleistin näytelmässä tulikoe, *Feuerprobe*, oli symbolinen viittaus, mutta vain muutamaa päivää myöhemmin näytelmän yleisö saisi todistaa toisenlaista tulikoetta.

TURKU TUNNETTIIN 1800-luvun alussa idyllisenä paikkakuntana, jonka kumpuilevat kukkulat ja niiden keskellä kohoava keskiaikainen kirkko näkyivät kauas. Aurajoen rannalla kukoisti koko Itämeren piirin tuntema kauppapaikka, joka oli myös akateemisen elämän keskus. Venäläinen Nikolai Vasiljevits Putjata vieraili kaupungissa vain muutamaa vuotta ennen paloa ja kuvasi moskovalaisille lukijoilleen, miltä Turku näytti vuonna 1825:

Goottilainen kirkkorakennus korkeine kellotorneineen ja suippoine kattoineen ja nykytyylinen kalliolle rakennettu Tähtitorni ovat maiseman keskeisiä osia. Itse kaupunki on matalalla paikalla kallioiden keskellä Aurajoen rannalla. Kadut ovat melko kapeita, talot enimmäkseen puisia ja tavan mukaisesti punaisiksi maalattuja, ne on rakennettu tiiviisti harvojen kivitalojen kupeeseen. Ahtaus, väenpaljous ja kaupankäynti tekevät paikasta vilkkaan ja hilpeän.¹⁷

Putjatalle Turku oli ”vilkas ja hilpeä”, mutta siinä oli myös pikkukaupunkimaisia piirteitä. Kivitaloja oli vain vähän, ja valtaosaltaan kaupunki koostui puurakennuksista, jotka oli pystytetty viereen. Kaupungin

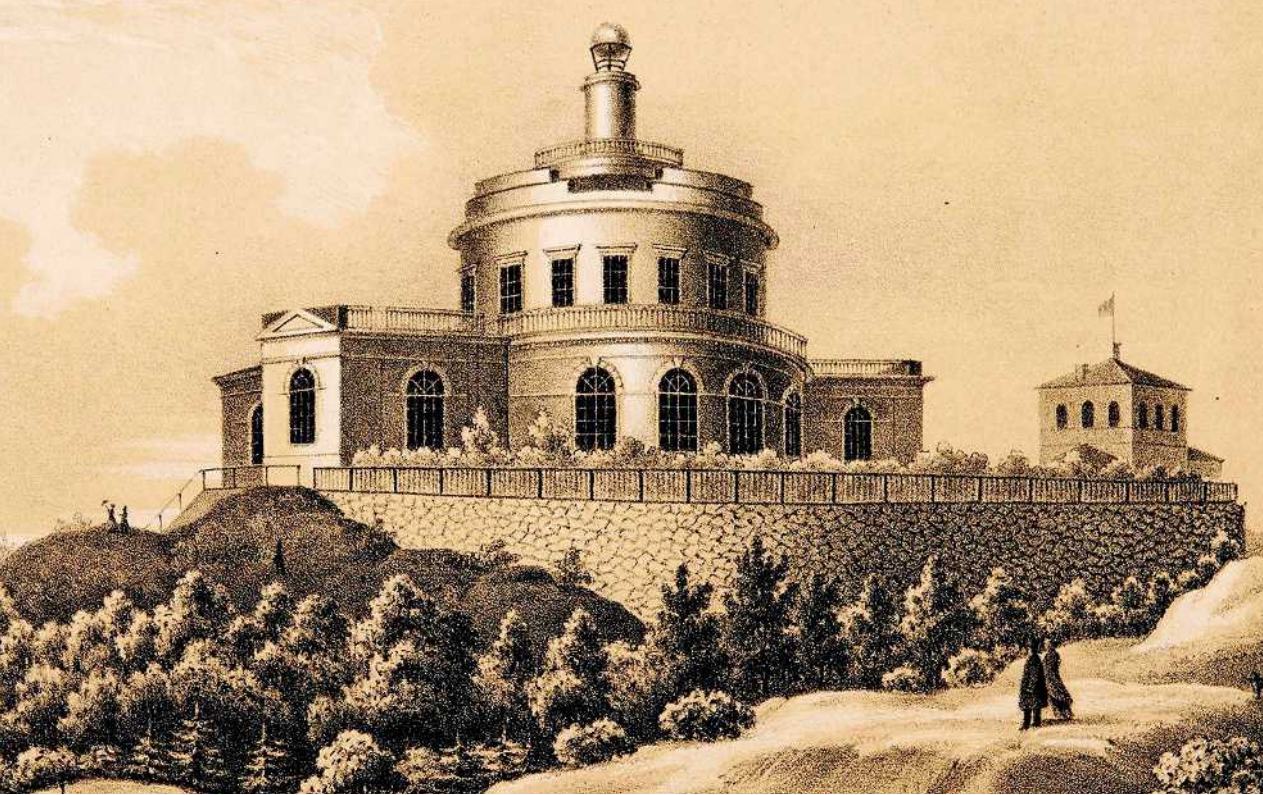
punainen sävy jäi erityisesti mieleen. Tuomiokirkon goottilaisuus viittasi menneisyyteen, historian kallisarvoiseen perintöön, kun taas Vartiovuoren tähtitorni edusti nykyaikaista arkkitehtuuria.

Putjata kuvasi myös kaupungin lähihistoriaa. Turku oli ollut Suomen tärkein kaupunki, mutta vuoden 1809 jälkeen muutoksia oli vähitellen tapahtunut, ja hallinnollinen keskus oli vuodesta 1812 lähtien ollut Helsinki. Silti Turku oli yhä historiallisin säikein kiinnittynyt Ruotsiin. Auran rannalla käytiin toimitaasti kauppaa ”Ruotsin ja muiden ulkomaiden kanssa”. Erityisesti ylväs tuomiokirkko kantoi Ruotsin vallan ajan perintöä: ”Muistomerkit ovat hyvin runollisia ja ohjaavat mielikuvitusta kohti ritariuden, taikauskon ja yksinkertaisuuden vuosisatoja, jotka ovat painaneet niihin leimansa.”¹⁸

Kirkon vieressä lepäsi yliopisto, ”valistuksen lähde ja Suomen runotarten olinpaikka”, joka oli ”lajissaan ainoa Suomessa”.¹⁹ Kuningatar Kristiina oli perustanut Turun Akatemian vuonna 1640, ja se oli vähitellen kasvanut paitsi kotimaan hengenelämän ytimeksi myös kansainvälisesti maineikkaaksi tieteen keskuksi.²⁰ Uusi akatemiatalo oli saatettu valmiiksi Aleksanteri I:n anteliaisuuden ansiosta, kuten Putjata totesi, ja vihitty käyttöön vuonna 1817.²¹ Valmistuessaan Akatemiatalo oli Pohjoismaiden suurin yliopistorakennus.

Tieteen saavutuksia kaupunkikuvassa symboloi Akatemiatalon ohella moderni tähtitorni, johon Putjata eritoten kiinnitti huomiota. Tornin oli suunnitellut Carl Ludvig Engel, ja se todella hallitsi näkymää, tarkoituksella. Tähtitieteen edistäminen 1810-luvulla kuvastaa sitä luottamusta tulevaisuuteen, joka Turun Akatemialla oli. Näyttävän rakennuksen kautta yliopisto halusi asettua kaupunkitilaan voimakkaasti ja näkyvästi. Pienestä yhteisöstä ei lähtenyt niin paljon valosaastetta, ettei tähtitieteellisiä havaintoja olisi voinut tehdä aivan kaupungin sydämessä.

Alun perin Carl Ludvig Engel oli saanut vihiä tähtitornisuunnitelmasta Akatemian fysiikan professorilta Gustaf Gabriel Hällströmiltä vieraillessaan Turussa vuonna 1814. Suunnittelutyön saaminen ei kuitenkaan ollut etukäteen selvää, sillä myös arkkitehdit Charles Bassi ja Carlo Rossi olivat



Vartiovuoren tähtitorni Johan Jacob Reinbergin kuvaamana, 1853. MUSEOVIRASTO.

innostuneita tehtävästä. Lopulta Engelin suunnitelma toteutui, epäilemättä siksikin, että hän oli saanut Hällströmiltä erinomaiset evästyksset. Engelin tavoite ei ollut enempää eikä vähempää kuin ”lajin kaunein rakennus Euroopassa”, kuten hän kirjoitti ystävälleen Carl Herrlichille joulukuussa 1816:

Tähtitorni sijoitetaan korkealle graniittikalliolle ja on erittäin yksinkertainen. Koska se ei ole kookas rakennus, oli päätavoitteenani tehdä siitä niin suurpiirteinen kuin suinkin mahdollista ja pysyä uskollisena tälle luonteelle – – En aio säästää mitään keinoja, joilla suurin lujuus ja eleganssi ovat saavutettavissa. Kivijalka, pylväiden aluslaatat ja kaikki portaat tehdään graniitista, ikkunan kehykset, katokset ja simssit hiekkakivestä.²²

Tornista tulisi tieteen yksinkertaisuuden, vakauden ja vakavuuden kivetymä.

Rakennus valmistui vuonna 1819, kaksi vuotta uuden Akatemiatalon jälkeen. Nämä näyttävät tieteen temppelit olivat tärkeitä kaupungin profilille. Tähtitorni korostui siksikin, että puustoa oli Aurajoen viereisillä mäillä huomattavasti vähemmän kuin nykyään. Tieteen kammio oli arkisen elämän yläpuolella.

TURKU EI kuitenkaan ollut vain taivaille tähyävän tieteen tyyssija. Sen täyttivät myös huvielämän riennot. Kansainväliset näytelmäseurueet ja musiikkiryhmät piipahtivat säännöllisesti kaupungissa liikkueensa Itämeren alueella. Turku oli sopivasti Tukholman ja Pietarin välillä. Vallan keskusten kulttuuritarjonta säteili laajalle, ja Turku sai siitä pienen osansa.

Venäläiset upseerit toivat kansainvälisiä tuulahduksia Turkuun jo Suomen sodan aikana ja erityisesti sen jälkeen. Tanssiaisia ja illallisia oli viikoittain, mikä palveli myös poliittisia päämääriä. Huvitusten kautta Venäjän armeija vahvisti lämpimiä suhteitaan paikalliseen väestöön, varsinkin yhteiskunnan ylempiin kerroksiin.²³ Kaupunkilaiset saivat todistaa sellaista loistokkuutta, jota oli aiemmin koettu vain Tukholmassa tai kenties ammennettu kirjallisuudesta.

Vuoden 1820 väkilukutaulukossa Turkuun merkittiin vajaa 13 000 asukasta. Aatelia edusti noin 160 henkeä, oppineistoa runsaat 300 ja muita säätyläisiä vajaa 600 henkeä. Porvareita kirjattiin yli 3 000, mikä kertoo kaupankäynnin tärkeydestä Turussa. Valtaosa väestöstä oli muita asukkaita, kuten piikoja ja renkejä, ja heitä oli vajaat 8 500.²⁴ Lisäksi kaupungissa eli venäläistä sotaväkeä, todennäköisesti parin tuhannen sotilaan verran, mutta tarkkoja tietoja ei ole säilynyt.²⁵ Vaikka aatelisia, oppineistoa ja muita säätyläisiä olikin niukasti, pohja oli riittävä huvielämän kehitykselle.

Moskovan ja Pietarin huvituksiin tottuneille venäläisille upseereille Turku näyttäytyi kuitenkin vaatimattomana seurapiirinäyttämönä, jossa

ei todellakaan liikuttu sivistyksen eturintamassa. Keväällä 1808 venäläinen sotilas ja runoilija Denis Davydov totesi:

Päätin, että jos on etsittävä seurapiirielämän huveja, niin minun kannattaisi palata Moskovaan, missä tämäntyylisiä iloja löytyy oikein venäläiseen tapaan: meluisia, yllellisiä ja vielä minun kaunottareni runollistamia mielummin kuin jäisin Turkuun joidenkin epätahtiin hypähtelevien tšuhnattarien kanssa, tosin raikkaiden ja hyvännäköisten, mutta ei missään tapauksessa sen pyssynpaukkeen arvois-
ten, mille uhraisin sydämeni ilot.²⁶

Davydovin tuomio tuntuu tyllyltä, mutta seuraavien vuosikymmenien aikana paikallinen huvielämä virkistyi, ehkä juuri venäläisten upseerien läsnäolon innoittamana. Vuonna 1812 vihittiin käyttöön Charles Bassin suunnittelema Seurahuone, paikaksi, jossa säätyläistö saattoi tavata toisiaan, illastaa ja antautua tanssin riemuille.²⁷ Teatterikin sai tyyssijansa. Venäläisen ratsuväen varastona käytetty rakennus muutettiin Thalian temppeliksi vuonna 1814.²⁸ Toimintaa organisoimaan asettui Tukholman näyttämöillä karaistunut ohjaaja ja näyttelijä Carl Gustaf Bonuvier, joka muutaman vuoden kuluessa käynnisti varta vasten teatteriksi tarkoitetun uudisrakennuksen suunnittelun.²⁹ Uusi teatteri avasi ovensa yleisölle kaupungin Eteläkorttelissa, Uudentorin laidalla, vuonna 1817, ja juuri tässä tilassa Kleistin ritaridraama *Das Käthchen* nähtiin 1. syyskuuta 1827. Avarasali ja sen komea näyttämö olivat vuoteen 1827 mennessä ehtineet palvella monia paikallisia ja vierailevia seurueita, niin kepeän viihteen kuin vakavamielisemmän draamankin esityspaikkana.

Eloa Turkuun toivat myös ylioppilaat, Turun Akatemian opiskelijat. Kun Elias Lönnrot, Johan Ludvig Runeberg ja Johan Vilhelm Snellman kirjautuivat opiskelemaan yliopistoon syksyllä 1822, heidän rinnallaan taipaleensa aloitti yli sata muuta tiedonnälkäistä nuorta.³⁰ Vuosina 1823–1825 uusia opiskelijoita tuli keskimäärin 150 vuodessa.³¹ Ylioppilaselämä näkyi ja kuului kaupunkikuvassa entistä selvemmin.

Poliittisen vallan muutos Suomen sodan jälkeen oli ollut yliopistolle edullista, sillä keisari Aleksanteri I päätti lisätä opinahjon resursseja, arva-tenkin siksi, että yleinen mielipide uutta vallanpitäjää kohtaan säilyisi suosiollisena. Lahjoitettuja virkoja oli niin monia, ettei samanlaista, yhtä nopeaa laajennusta koettu koko vuosisadan aikana.³² Samaan aikaan Suomen suuriruhtinaskunnan pääkaupunkia oli vahvistettu monilla uusilla hallintoelimillä.³³

Vahvistaminen osoittautui näennäiseksi, sillä jo vuonna 1812 Helsinki sai pääkaupungin aseman. Viisi vuotta myöhemmin keisari ilmoitti keskeisten virastojen muuttamisesta uuteen pääkaupunkiin vain kahden vuoden siirtymäajan jälkeen.

Samaan aikaan, 1810-luvulla, Turussa oli virinnyt innostus varhaisromantiikan aatteisiin. Kirjallisuutta ja lehdistöä tulvi kaupunkiin entistä enemmän, ja uudet poliittiset ja taiteelliset virtaukset innoittivat nuorta polvea. Kaupungissa kuohui, ja opiskelijoiden piirissä syntyi levottomuutta ja kapinamielialaa esivaltaa vastaan. Kun vuosi 1819 koitti ja keisarin määräykset virastojen muutosta toteutuivat, jännitteitä ilmeni ennen kaikkea venäläisten sotilaiden ja yliopiston opiskelijoiden välillä.³⁴ Turku oli etäällä Pietarista ja näytti vallanpitäjien näkökulmasta keisarin yksinvaltiutta nakertavien poliittisten ajatusten hautomolta.³⁵ Turku oli yksinkertaisesti liian lähellä Ruotsia, entistä emämaata, josta vaikutteet siirtyivät nopeasti Pohjanlahden yli vilkkaiden yhteyksien ansiosta.

Historian kulku sai kuitenkin yllättävän käänteän.

TIISTAI 4. SYYSKUUTA 1827 oli ollut rauhallinen. Opiskelijat olivat poissa kaupungista, ja heitä odotettiin takaisin vasta viikon tai kahden kuluessa.³⁶ Moni muukin oli poissa, sillä Tampereella pidettiin markkinoita, joille Turusta oli lähdetty joukolla kauppaa käymään. Kadut olivat tavallista hiljaisemmat. Ne, jotka kaupunkiin olivat jääneet, toimittelivat arkisia askareitaan. Näin oli myös kauppias Carl Gustaf Hellmanin talossa, joka sijaitsi kaupungin Pohjoiskorttelissa Aninkaistenmäellä. Hellman itse oli matkalla